

УДК 334.012.61-022.51(477)

Півторак В.С., аспірант

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Розглянуто основні тенденції розвитку малого підприємництва та визначено його роль і місце у вітчизняній економіці, висвітлено результати дослідження факторів впливу та найбільш сприятливих регіонів розвитку малих форм господарювання.

There are considered the main trends of the development of small entrepreneurship and determined its role in the domestic economy, indicated findings of the most influential factors and the most favorable regions of small forms of management.

Постановка проблеми. Сучасна ефективна ринкова система передбачає існування та тісну взаємодію підприємств великого, середнього та малого розмірів. Сектору малого підприємництва, як найбільш гнучкому та динамічному у структурі ринкової системи будь-якої країни, належить провідна роль. В розвинутих країнах світу мале підприємництво виступає дієвим регулюючим суб'єктом економіки, що формує високий рівень конкуренції та попереджає неконтрольований ріст цін на ринку, володіє великим творчим потенціалом та наповнює ринок новим асортиментом продукції, миттєво реагуючи на різноманітні мінливі потреби споживача, а також скорочує рівень існуючого безробіття як основне джерело створення нових робочих місць.

Досвід управління малим підприємництвом, накопичений в розвинених країнах світу ще слабо використовується в Україні, в той час як саме мале підприємництво створює основу ринкової економіки. При аналізі його розвитку необхідно враховувати те, що даний інститут є одним із **найбільш динамічних** в українській економіці, а ряд невирішених проблем його функціонування, серед яких: недосконалість ефективних механізмів державного регулювання, визначення місця малого підприємництва у системі ринкових відносин,

несвоєчасність доведення змін нормативно-правового середовища до населення – гальмують залучення широких верств населення до підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку українського малого підприємництва знайшли своє відображення в працях багатьох українських вчених. У працях [1; 2] проаналізовано стан та динаміку розвитку малого підприємництва в Україні. Ряд науковців [3–5] у своїх дослідженнях крім аналізу сучасного стану малого підприємництва, особливу увагу приділяють визначенню основних напрямів сприяння розвитку визначеного сектору економіки як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, що охоплюють удосконалення нормативно-правового середовища, формування належної інвестиційної та фінансово-кредитної підтримки, створення ефективної інфраструктури тощо.

М. Бутко обґрунтовує необхідність активізації малого підприємництва в Україні як фундаменту демократичного суспільства та приділяє особливу увагу у власних дослідженнях інноваційній активності малих форм господарювання [6]. У праці [7] аналіз діяльності суб'єктів малого підприємництва та висвітлено основні недоліки системи їх оподаткування. Разом з тим, недостатньо дослідженою є проблема визначення чинників ефективності та найсприятливіших регіонів розвитку малого підприємництва в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення результатів дослідження сучасного стану малого підприємництва в Україні та визначення найбільш впливових факторів безпосереднього впливу на його розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування великої кількості малих підприємств відіграє значну роль у стабілізації економічної ситуації в країні, оскільки скорочення певної їх частки дестабілізує ситуацію на ринку праці значно менше порівняно з великими підприємствами. За умов ефективного розвитку малого підприємництва зростає ВВП, знижується рівень соціального розшарування та зменшується соціальна напруга, ринкові

відносини набувають демократичного характеру. Як свідчить міжнародна практика, значні фінансові, трудові, сировинні ресурси не були б використані за відсутності даного виду підприємств [1, с. 18].

Стан малого вітчизняного підприємництва можна охарактеризувати як незадовільний, спричинений всеохоплюючими світовими процесами та внутрішньодержавними проблемами. Економічна політика держави потребує серйозних змін в напрямку розв'язання проблем підприємництва загалом та малого підприємництва як окремої його складової для подолання кризової ситуації, що склалася в Україні [8, с. 83].

Роль і місце малого підприємництва в середовищі підприємницької діяльності України залишаються все ще невизначеними. Питома частка усіх малих підприємств протягом періоду дослідження складає більше 92% (табл. 1), при чому чисельність зайнятих підприємств на відповідних суб'єктах господарювання невинно зростає, що при позитивному розкладі у подальшому може стати одним із головних факторів вирішення проблем безробіття.

За обсягами реалізованої продукції мале підприємництво поступається середньому та великому, що вказує безпосередньо на проблему функціонування даного виду суб'єктів господарювання, але якщо врахувати факт виробництва натурального характеру більшістю господарств населення, які займають лівову частку малих підприємств України, то й рівень 13-18% загального обсягу реалізованої продукції можна вважати цілком прийнятним на даному етапі розвитку економіки.

При дослідженні динаміки розвитку кількісного складу суб'єктів малого підприємництва (рис. 1) було виявлено помірне та стабільне зростання кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення у період з 2001 по 2007 роки із темпом росту, що коливається в межах 5-14%. У 2008 році досліджуваний показник дещо зменшився відносно попереднього, але у 2009 році він знову зріс, майже досягнувши топового рівня 2007 року (76 од.). Найбільший спад спостерігається в 2010 р., коли кількість малих підприємств

зменшилась на 16% відносно попереднього періоду, зупинившись на рівні 2005 року, але все ж вищого за базовий рівень більш ніж на 30%. Визначення середнього абсолютного приросту та середнього коефіцієнту зростання показало, що кількість малих підприємств за період 2001-2011 рр. в середньому щорічно збільшувалась на 2 од. або на 4,2%.

Таблиця 1

Основні структурні показники діяльності вітчизняних підприємств

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість підприємств (%):	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- великі підприємства;	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6
- середні підприємства;	6,4	6,8	5,8	6,5	5,7
- малі підприємства.	93,2	92,7	93,7	92,9	93,7
Кількість зайнятих працівників (тис. осіб):	9154,3	8969,4	8274,8	7885,8	7793,5
- великі підприємства;	3440,1	3594,3	3278,7	3305,3	3376,1
- середні підприємства;	3482,7	3137,7	2844,1	2506,9	2346,6
- малі підприємства.	2231,5	2237,4	2152,0	2073,6	2070,8
Частка реалізованої продукції в загальному її обсязі (%):	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- великі підприємства;	39,3	44,6	45,6	48,8	51,3
- середні підприємства;	42,6	39,1	37,7	37,0	35,6
- малі підприємства.	18,1	16,3	16,7	14,2	13,1

Джерело: [9].

Вибір поліноміальної функції вирівнювання досліджуваного ряду спричинений різким падінням показника щільності суб'єктів малого підприємництва у 2010 році. Параметри рівняння параболічного тренду показують, що за аналізований період в Україні кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення кожного року в середньому збільшувалися на 8,2 од. з щорічним середнім його уповільненням на 1 од.

Загальна ситуація по Україні може дещо відрізнятись у різних її частинах, тому доцільним є проведення аналітичного групування за адміністративно-територіальним принципом. Відповідно до кількісного підходу дослідження малого підприємництва групувальною ознакою обрано середню кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення за 2006-2011 рр., а факторними ознаками – ряд інших показників, серед яких: рівень зайнятості,

середньомісячна заробітна плата найманих працівників, рівень рентабельності, розмір капітальних інвестицій, частка прибуткових підприємств (табл. 2).

Рис. 1. Динаміка фактичного та теоретичного рівнів кількості малих підприємств у 2001-2011 рр.

Сформовано за даними офіційного сайту ДССУ // <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Відповідно до обраної групувальної ознаки було сформовано 4 групи. До першої (найчисельнішої) групи увійшли 9 областей, що мають відповідно найнижчий по Україні рівень щільності малих підприємств, це: Тернопільська, Рівненська, Вінницька, Хмельницька, Волинська, Чернігівська, Житомирська, Луганська та Чернівецька. Цікаво, що тут представлені здебільшого регіони північно-західної України. Дещо вищий рівень досліджуваного показника мають наступні 7 областей – Сумська, Черкаська, Кіровоградська, Закарпатська, Херсонська, Івано-Франківська та Донецька – від 48,41 до 56,1 од. Третя група включає в себе лише чотири області, серед яких: Полтавська, Дніпропетровська, Миколаївська і Запорізька. Найвищі показники середньої кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення за 2006-2010 рр. мають регіони, що були включені нами до останньої четвертої групи інтервального ряду: Київська (72 од.), Львівська (74,4 од.), Одеська (78,6 од.), АР Крим (78,6 од.), Харківська (79 од.).

Середньорічні показники розвитку малого підприємництва України за
2006-2011 рр. за регіонами

Адміністративно-територіальні одиниці	Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення, од.	Кількість найманих працівників у відсотках до загальної кількості населення у працездатному віці, %	Середньо місячна заробітна плата найманих працівників, грн.	Валові капітальні інвестиції всього, млн. грн.	Частка прибуткових підприємств, %	Рівень рентабельності (збитковості), %	Чисельність населення, тис. осіб
Україна	71,6	7,6	961,2	38071	62,7	-2,3	-216,8
Автономна республіка Крим	78,6	7	843,6	1775,1	63,7	-0,5	-3,4
Вінницька	44,8	5,6	774	570,7	64,8	-5,8	-11,3
Волинська	46	5,8	740,1	454,9	63	-7,3	-0,2
Дніпропетровська	67,2	6,9	805,5	2723,7	60,2	-1,1	-21,6
Донецька	56	6	1002,2	2330,1	64,9	1,7	-36,9
Житомирська	46,8	6,6	782,3	430,4	61	-6,3	-9,5
Закарпатська	53,8	5	844,1	631,6	75,5	-7,1	0,9
Запорізька	70,8	7,3	875,3	812,6	63,3	-1,8	-11,4
Івано-Франківська	55	5	816	550,4	73,1	-3,5	-1,4
Київська	72	8,3	995,7	1834,7	63,5	-7,8	-8,4
Кіровоградська	52	5,8	743,6	331,8	69,7	-1,4	-10,8
Луганська	47,2	5	816,1	685,3	53	-2,7	-22,7
Львівська	74,4	8,1	823,1	1805,3	64,4	-6,1	-5,9
Миколаївська	69,2	6,8	798,9	647,5	65,1	-2	-7,2
Одеська	78,6	8,1	818,8	2047,1	59,9	-6,7	-1,7
Полтавська	57,4	6,4	835,5	771,9	65,4	-4,6	-13,2
Рівненська	43	5,5	796,4	332,9	61,8	-6,8	-0,5
Сумська	48,6	6	819,2	319,8	64,9	-7,2	-12,5
Тернопільська	40,8	5,4	723,2	420,8	67,8	-2,1	-5,3
Харківська	79	8	855,6	2128	58,9	0	-14,3
Херсонська	54,8	5,8	764,7	552,8	63,3	-1,9	-7,2
Хмельницька	46	5,8	759,8	503,2	64,2	-3,6	-8,6
Черкаська	49,6	6	835,6	560,1	66,2	-3,9	-10,7
Чернівецька	48,2	5,1	799,8	262,7	65,7	-1,5	-0,5
Чернігівська	46,8	6,4	756,2	298,7	64,2	-2,9	-13,4

Сформовано за даними статистичного збірника «Діяльність малих підприємств», 2011.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Цілком логічно, що показники щільності малих суб'єктів господарювання всередині кожної із сформованих груп значно відрізняються, маючи тенденцію до зростання починаючи з I до IV групи (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив визначених факторів на показник щільності малих підприємств

Показники	Групи за щільністю малих підприємств				В середньому
	I - від 40,8 до 48,4	II - від 48,41 до 56,1	III - від 56,11 до 71,4	IV - від 71,41 до 79,0	
Кількість областей у групі	9	7	4	5	6
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.	45,5	52,8	66,2	76,5	60,3
Рівень зайнятості, %	5,7	5,7	6,9	7,9	6,5
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	772,0	832,2	828,8	867,4	825,1
Обсяг валових капітальних інвестицій на 1 область, млн грн	440,0	753,8	1238,9	1918,0	1087,7
Частка прибуткових підприємств, %	62,8	68,2	63,5	62,1	64,2
Рівень рентабельності (збитковості), %	-4,3	-3,3	-2,4	-5,6	-3,9
Середній абсолютний приріст населення (спад), тис. осіб	-8,0	-6,0	-13,4	-6,7	-8,5

Дослідженням встановлено, що на наявність малих підприємств не впливають фактори частки прибуткових підприємств, рівня рентабельності та приросту (спаду) населення. Це пояснюється включенням нами у кінцеві результати діяльності всіх малих підприємств, лівова частка яких є збитковими, що значно вплинуло на розраховані зведені показники їх економічної ефективності, а також майже рівномірними темпами скорочення чисельності населення за регіонами.

За допомогою групування було виявлено пряму лінійну залежність між показником кількості малих підприємств на 10 тис. осіб населення та факторами рівня зайнятості ($y = 12,48x - 21,19$), обсягу валових капітальних інвестицій ($y = 0,021x + 37,13$) та нелінійну залежність із показником

середньомісячної заробітної плати найманих працівників ($y = 0,002x^2 - 3,282x + 1270$), що об'єктивно доводить важливість даного переліку для розвитку малого підприємництва у відсталих, щодо даного сектору економіки, регіонах.

Висновки. Незважаючи на досить високу частку малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання в Україні, стан малого підприємництва не можна охарактеризувати як високорозвинений, оскільки показники зайнятості та оплати праці, а також частка реалізованої продукції даного сектору далеко поступається підприємствам великого розміру. Тому, повинна бути активізована діяльність держави в напрямку сприяння розвитку малого підприємництва, тобто вирішення проблем зайнятості, доступності до кредитних ресурсів, підвищення ефективності управління, що стане стимулом для ефективної структурної перебудови економіки. Серед основних заходів підтримки досліджуваного сектору пропонуємо оптимізацію нормативно-правового середовища розвитку малих форм господарювання та зменшення податкового тиску, що має збільшити інвестиційну привабливість відповідного сектору; впровадження ефективної системи надання консалтингових та маркетингових послуг, а також полегшення доступу до необхідних інформаційних ресурсів. Виявлені дослідженням регіони сповільненого розвитку малого підприємництва мають орієнтуватися на поліпшення негативної тенденції шляхом нарощування обсягів капітальних інвестицій, підвищенням рівня оплати праці та зайнятості, тобто сфокусуватись на найбільш пріоритетних факторах підвищення ефективності розвитку малих форм господарювання.

Література

1. Борейко В.І. Тенденції розвитку малого бізнесу в Україні / В.І. Борейко // Економічний простір. – 2009. – №22/2. – С. 57-64.
2. Сергієнко О.М. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні / О.М. Сергієнко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. - №2. – С. 100-104.
3. Бондарчук К. Мале підприємництво як засіб розширення сфери зайнятості економічно активного населення / К.Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2011. - №1. – С. 18-24.
4. Гаєвська Л.М. Розвиток малого підприємництва в контексті державної регуляторної політики [Електронний ресурс] / Л.М. Гаєвська // Інноваційна економіка. – 2012. - №6. – С. 294-298. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Коваленко О.В. Сучасні методи оцінки інституціонального середовища розвитку підприємництва / О.В. Коваленко // Економіка АПК. – 2011. - №10. – С. 157-162.
6. Бутко М., Попело О. Роль малого підприємництва у прискоренні процесів інноваційного розвитку в Україні / М. Бутко, О. Попело // Економіст. – 2011. - №5. – С. 49-53.
7. Червінська О.С. Ефективність функціонування малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / О.С. Червінська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1. – С. 332-336. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
8. Корнецький А.О. Особливості малого підприємництва в Україні / А.О. Корнецький // Економіка та держава. – 2011. - №5. – С. 83-85.
9. Діяльність малих підприємств. 2011: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К. – 2012. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.